

Læsefærdigheder i dynamisk perspektiv

ANDERS ROSDAHL, FORSKNINGSLEDER
EMERITUS, VIVE – DET NATIONALE
FORSKNINGS- OG ANALYSECENTER FOR
VELFÆRD

Et hovedresultat fra forskningen i læsefærdigheder er, at de, der har de bedste/ringeste læsefærdigheder på ét tidspunkt, gennemgående også er dem, der har de bedste/ringeste læsefærdigheder på et andet – senere eller tidligere – tidspunkt. Sammenhængen er dog ikke uden undtagelser. Nogle af de bedste læsere som børn eller unge er fx ikke nødvendigvis de bedste som voksne, men typisk sker der ikke meget store ændringer i personers rangordning efter læsefærdigheder over livsforløbet. Disse resultater fremgår også af en dansk undersøgelse af unges læsefærdigheder, der omtales i denne artikel. Undersøgelsen belyser et udsnit af 1984-generationens læsefærdigheder i PISA 2000, dvs. som 15-årige, og i PIAAC 2011/12 (også kaldet voksen-PISA) som 27-årige (se boks 1). Den bedste tredjedel med hensyn til læsning i 15-års-alderen læser i gennemsnit betydeligt bedre som 27-årige end dem, der tilhørte den ringeste tredjedel i 15-års-alderen.

Artiklen omtaler indledningsvis begrebet læsefærdigheder. Herefter beskrives på forskellige måder den kraftige, positive sammenhæng mellem læsefærdigheder i 15-års-alderen og 27-års-alderen. Det følgende afsnit peger på, at der også er mange, der bevæger sig enten op eller ned i fordelingen, dog oftest over korte afstande. Endelig drøftes udviklingen i læsefærdigheder fra 15 til 27 år samt mere generelt over livsforløbet op til 65-års-alderen. Sidste afsnit indeholder konklusion og perspektivering.

Den enkeltfaktor, som synes at have størst betydning for læsefærdighederne efter grundskolen,

er omfanget og karakteren af fortsat uddannelse. Længere og især bogligt orienteret uddannelse har en klar, positiv betydning for læsefærdighederne. Derimod synes inaktivitet i form af længere arbejdsløshed eller sygdom at have en negativ indvirkning. Det antyder, på linje med andre undersøgelser, at færdigheder, der ikke bruges, svækkes, jf. ”use it – or lose it”-tesen. Undersøgelsen antyder dermed eksistensen af gode og onde cirkler blandt unge. Dem med de bedste læsefærdigheder som 15-årige har fx en stor chance for at starte på en videregående uddannelse, hvilket yderligere forbedrer færdighederne, hvorimod de, der i udgangspunktet har ringere læsefærdigheder, oftere kommer ud på arbejdsmarkedet uden uddannelse efter grundskolen eller med en ikke-boglig uddannelse, hvilket har en mindre gunstig indvirkning på læsefærdighederne. Artiklen peger perspektiverende på, at disse grundlæggende processer ikke er deterministiske. Der er et potentiale både i de unges aktive valg og i mulighederne for, gennem uddannelses-, social- og beskæftigelsespolitik, at påvirke de unges liv og læsefærdigheder i en gunstig retning.

Læsefærdigheder i PISA og PIAAC: Samme definition – forskellige målemetoder

PISA-undersøgelserne af 15-16-åriges færdigheder er siden år 2000 gennemført hvert tredje år i et stadigt større antal lande, herunder Danmark. PIAAC, populært kaldet ”voksen-PISA”, blev gennemført første gang i 2011/2012 og omfatter befolkningen i alderen 16-65 år. Omkring 40 lande har deltaget. Den næste PIAAC gennemføres i 2021-2022. Både PISA og PIAAC gennemføres i

regi af OECD. Fra organisationens hjemmeside er det let at finde og downloade internationale rapporter om både PIAAC (fx OECD, 2013a; 2013b) og PISA (fx PISA, 2000; OECD, 2001; 2003).

Ud over en stikprøve på mere end 7.000 repræsentativt udvalgte voksne omfattede den danske PIAAC-undersøgelse også svar fra 1.881 PISA-elever fra år 2000. Deres læsefærdigheder blev testet i PISA, da de var 15-16 år, og igen i 2011/12 i PIAAC, da de var cirka 27 år. Eleverne var født i 1984. Den undersøgelse, som omtales i denne artikel (Rosdahl, 2014), handler om denne ungdomsårgang, se boks 1.

Læsefærdigheder defineres i PISA og i PIAAC på næsten samme måde, se boks 2. Færdighederne måles på en skala fra 0 til 1.000 (PISA) og 0 til 500 (PIAAC). Selv om de to skalaer i princippet måler det samme, kan scoren på den ene skala ikke omregnes til den anden, som når man fx omregner temperatur fra celsius til fahrenheit og omvendt. På basis af PISA 2000 og PIAAC 2011/12 kan vi derfor ikke udtale os om, hvorvidt læsefærdighederne i ab-

solut forstand er steget eller faldet fra cirka 15-årsalderen til cirka 27-årsalderen. Men vi kan belyse, om personer har bevæget sig ”op” eller ”ned” i fordelingen – fx fra at være blandt den bedste tredjedel i år 2000 til at være blandt den ringeste tredjedel i 2011/12. For at øge overskueligheden opdeles de to læseskalaer ofte i et antal niveauer (0, 1, 2, 3, 4 og 5), hvor 0 er det laveste og 5 det højeste.

De bedste læsere i 15-årsalderen er i gennemsnit også de bedste i 27-årsalderen

Der er en meget stærk, positiv sammenhæng mellem respondenternes (elevernes) læsefærdigheder i PISA 2000 og i PIAAC 2011/12, jf. figur 1, der viser, at jo højere niveau i PISA 2000, des større værdi har den gennemsnitlige læsescore i PIAAC. PISA-elever på niveau 0 i PISA havde i PIAAC en gennemsnitlig læsescore på 254, mens de bedste PISA-elever på niveau 5 havde en score i PIAAC på 327. 7-8 point på PIAAC-skalaen estimeres at svare til cirka et uddannelsesår.

Om undersøgelsen

- ▶ Rapport: *Fra 15 år til 27 år. PISA 2000-eleverne i 2011/12*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Rapport 14:13. Forfatter: Anders Rosdahl. 160 sider. Køb/download: www.vive.dk.
- ▶ PISA = The Programme for International Student Assessment.
- ▶ PIAAC = The Programme for the International Assessment of Adult Competencies.
- ▶ PISA og PIAAC er internationale OECD-undersøgelser. PISA omfatter elever i alderen 15-16 år og gennemføres hvert tredje år, første gang i 2000. PIAAC omfatter 16-65-årige og er gennemført i 2011/12. I 1998 deltog Danmark i en tidligere OECD-undersøgelse af voksnes kompetencer, herunder læsefærdigheder. En ny PIAAC undersøgelse gennemføres i 2021/22
- ▶ Rapporten bygger på interview med 1.881 personer, der deltog både i PISA 2000 og i PIAAC 2011/12. Gennem vægtning, der tager højde både for stikprøve i PISA 2000 og bortfald i PIAAC, tilstræbes, at resultaterne er repræsentative for de cirka 46.500 unge, der blev født i 1984, og som i foråret år 2000 var indskrevet på en uddannelsesinstitution og i 2011/12 boede i Danmark, hvor de var ca. 27 år. De nævnte unge omfatter cirka 90 pct. af ungdomsårgangen.
- ▶ PISA-eleverne bliver testet i skolen. I PIAAC 2011/12 foregik testningen i de tidligere PISA-elevs hjem under medvirken af en interviewer. I begge tilfælde stod SFI for dataindsamlingen.
- ▶ Læsefærdighederne i PISA og PIAAC beregnes ikke af de enkelte lande, men af de internationale specialt-konsortier, der designer og styrer undersøgelsesprogrammerne.
- ▶ Både i PISA og i PIAAC blev også indhentet spørgeskemasvar fra deltagerne om deres baggrund og erfaringer. Disse data bruges i rapportens analyser, der også inddrager data fra Beskæftigelsesministeriets DREAM-database.
- ▶ Danmark er blandt de yderst få lande, der har interviewet PISA-deltagere i PIAAC. Følgende ministerier tog initiativ til og finansierede undersøgelsen: Undervisningsministeriet, Beskæftigelsesministeriet, Erhvervs- og Vækstministeriet, Finansministeriet, Uddannelses- og Forskningsministeriet samt Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold.

Boks 1: Om undersøgelsen

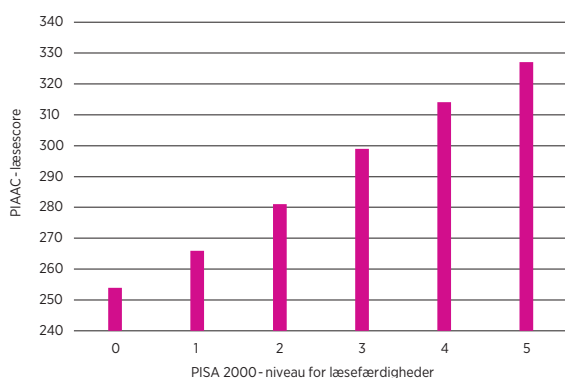
Definition af læsefærdigheder

I den danske PISA 2000-rapport (Andersen m.fl., 2001, s. 55) findes følgende oversættelse af den definition på "reading literacy", som blev anvendt i PISA 2000. Læsefærdighed betyder "at være i stand til at forstå, anvende og reflektere over skrevne tekster for gennem dette at opnå sine mål, udvikle sin viden og sine muligheder og være i stand til at deltage i samfundslivet".

Læsefærdigheder ("literacy") i PIAAC defineres i SFI's oversættelse i den danske PIAAC-hovedrapport som: "evnen til at forstå, vurdere, bruge og benytte skrevne tekster med henblik på at deltage i samfundslivet, opnå personlige mål og udvikle viden og forståelse" (Rosdahl m.fl., 2013, s. 59).

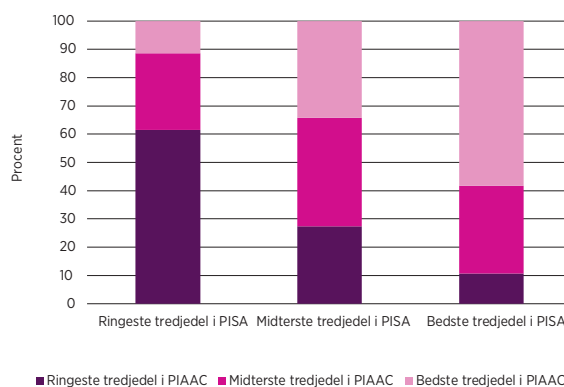
Læsefærdigheder handler således i udgangspunktet ikke om, i hvilket omfang en person lever op til nogle specifikke krav, der stilles fx i skolesammenhæng, men om evnen til at fungere i nutidens samfund i bl.a. uddannelse, arbejde, i forhold til demokratiske institutioner og offentlige myndigheder og i den private sfære, fx at opnå personlige mål og udvikling gennem læsning.

Boks 2: Definition af læsefærdigheder

Figur 1: Gennemsnitlig læsescore i PIAAC 2011/12 (skala 0-500), særligt for PISA 2000-niveau for læsefærdigheder.

Vi kan også illustrere denne sammenhæng på en anden måde, jf. figur 2. Denne figur bygger på en opdeling af respondenterne i tre grupper efter deres læsefærdigheder: den bedste tredjedel, den midterste tredjedel og den ringeste tredjedel. Opdelingen bygger på de grundlæggende skalaer (0-1.000 i PISA og 0-500 i PIAAC) og ikke på niveauinddelingen med fem grupper, jf. ovenfor. Vi har foretaget opdelingen både efter PISA 2000- og PIAAC 2011/12-læsefærdigheder.

Figur 2: Respondenter fordelt efter læsefærdigheder i PIAAC 2011/12, særligt for læsefærdigheder i PISA 2000. Procent. Respondenterne er opdelt efter, om de med hensyn til læsefærdigheder tilhører den bedste, den midterste eller den ringeste tredjedel i PISA henholdsvis PIAAC.

Figur 2 viser, at jo bedre niveau i PISA, des større er sandsynligheden for at befinde sig i den bedste tredjedel i PIAAC. Hvis man tilhører den ringeste tredjedel i PISA 2000, er der kun 11,4 pct. chance for at tilhøre den bedste tredjedel i PIAAC 2011/12. Denne andel stiger til 34,2 pct., hvis man tilhører midtergruppen i PISA, og til 58,3 pct., hvis man i PISA befinder sig i den bedste tredjedel.

Hovedresultatet fra figur 2 er, at selv om der er en meget kraftig statistisk sammenhæng mellem læsefærdigheder i PISA 2000 og færdighederne 12 år senere, så er færdighederne i 2011/12 ikke

forudbestemte. Nogle bevæger sig ”op” i fordelingen, og nogle bevæger sig ”ned”. Nogle bliver altså bedre til at læse i løbet af cirka 12 år set i forhold til hele 1984-årgangen, og nogle bliver dårligere. Hvis man blot bygger på en opdeling i tre grupper på de to tidspunkter, kan det beregnes, at lidt over halvdelen er på samme niveau i 2011/12 som i år 2000, 24,2 pct. har bevæget sig ”op”, og 23,1 pct. har bevæget sig ”ned”.

Selv om der er en meget kraftig statistisk sammenhæng mellem læsefærdigheder i PISA 2000 og færdighederne 12 år senere, så er færdighederne i 2011/12 ikke forudbestemte.

Med til fortolkningen af figur 2 hører, at de tre grupper i henholdsvis PISA 2000 og PIAAC 2011/12 ikke omfatter lige store intervaller på læseskalaen. Den midterste gruppe omfatter det smalleste interval. Det betyder, at bevægelsen fx fra den ringeste gruppe i PISA til den bedste i PIAAC ikke behøver at være udtryk for en meget stor forbedring af læsefærdighederne. Flest bevægelser finder sted over relativt korte afstande på læseskalaerne.

Det er ikke tilfældigt, hvem der bevæger sig ”op” og ”ned” i læsefærdighedsfordelingen

Vi har gennemført to analyser af bevægelser i læsefærdighedsfordelingen. I den ene opdeler vi blot de unge i tre lige store grupper efter deres læsefærdigheder i henholdsvis PISA 2000 og PIAAC 2011/12, jf. ovenfor. I en anden, mere nuanceret analyse har vi udregnet en score, som udtrykker forskellen mellem placeringen i læsefærdighedsfordelingen i 2000 og i 2011/12. Begge analyser viser:

- ▶ Personer med videregående uddannelse (især akademisk uddannelse) har bevæget sig ”op” i fordelingen sammenlignet med navnlig personer, der alene har grundskole mv. som højeste fuldførte/igangværende uddannelse i 2011/12.

- ▶ Personer med sammenlagt langvarig (over et år) overførselsindkomst på grund af arbejdsløshed eller sygdom mv. (dagpenge, kontanthjælp mv.) frem til 2012 er klart ringere placeret i fordelingen i 2011/12 end personer uden overførselsindkomst.

Resultaterne støtter den såkaldte ”use it or lose it”-hypotese. Færdigheder, der ikke bruges, mistes eller svækkes.

Resultaterne støtter den såkaldte ”use it or lose it”-hypotese. Færdigheder, der ikke bruges, mistes eller svækkes. Den vigtigste grund til en positiv udvikling i læsefærdighederne er, at mange unge gennemfører uddannelse efter grundskolen. Navnlig boglig og især lang videregående uddannelse bidrager positivt til læsefærdighederne. Større eller mindre inaktivitet i forbindelse med langvarig arbejdsløshed og sygdom ser ud til at have en negativ betydning, hvilket også forekommer intuitivt forståeligt.

Vores analyse viser også, at jo bedre læsefærdigheder man har i år 2000, des større er sandsynligheden for at bevæge sig ”ned” i læsefærdighedsfordelingen. Det hænger sammen med, at det er svært at forbedre sine læsefærdigheder i forhold til andre, hvis man allerede er blandt de bedste. Rent statistisk må der i sagens natur være en vis oversandsynlighed for at ”bevæge sig ned”, hvis man er højt oppe, og en oversandsynlighed for at ”bevæge sig op”, hvis man er langt nede.

Pigerne er klart bedre til at læse end drengene i PISA, men kønsforskellen er generelt forsvundet i PIAAC, da eleverne var blevet 27 år. Det er uafklaret, om dette i et eller andet omfang kan hænge sammen med forskelle mellem PISA og PIAAC med hensyn til de testspørgsmål, der bruges.

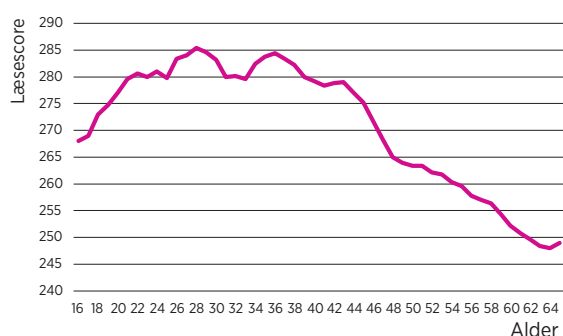
Alder og læsefærdigheder: Sammenhængen ligner et omvendt U

Som nævnt kan man på basis af PISA- og PIAAC-skalaerne ikke belyse udviklingen i læsefærdighe-

der i absolut forstand. En analyse af sammenhængen mellem alder og læsefærdigheder i PIAAC kan imidlertid give et indtryk af hovedtendensen i udviklingen i læsefærdighederne i absolut forstand både fra cirka 15-års-alderen til 27-års-alderen og videre frem til 65-års-alderen.

Den vigtigste grund til en positiv udvikling i læsefærdighederne er, at mange unge gennemfører uddannelse efter grundskolen.

Ifølge PIAAC i Danmark forbedres læsefærdighederne med stigende alder fra 16-års-alderen op til cirka 30-40-års-alderen, hvorefter læsefærdighederne er tydeligt faldende frem til 65-års-alderen. Se figur 3. Nogenlunde samme billede ses i andre lande. I en undersøgelse som PIAAC, der omfatter et udsnit (tværsnit) af befolkningen på et bestemt tidspunkt, kan denne sammenhæng ikke nødvendigvis fortolkes som en alderseffekt, dvs. som noget, der sker i de enkelte personers liv som følge af, at personerne bliver ældre. Sammenhængen kan også hidrøre fra en såkaldt generationseffekt, dvs. fra, at der er forskelle mellem personer født på forskellige tidspunkter.

Figur 3: Læsefærdigheder og alder i PIAAC. PIAAC-responderne 16-65 år.

De stigende læsefærdigheder i intervallet 16-27 år, som vi her særligt interesserer os for, kunne således i princippet skyldes forskelle mellem ungdomsårgange. Hvis fx de danske unge ved afslutningen af grundskolen var blevet konsekvent

dårligere til at læse i perioden fra 2000 til 2011/12, så ville man på et givet tidspunkt i 2011/12 kunne iagttage, at jo højere alder i intervallet fra 16 til 27, des bedre læsefærdigheder, selv om de enkelte personers læsefærdigheder slet ikke havde ændret sig. Nu ved vi imidlertid, at læsefærdighederne i Danmark for unge i cirka 15-års-alderen var nogenlunde på samme niveau ifølge PISA-undersøgelserne i 2000, 2003, 2006, 2009 og 2012. Den mest sandsynlige konklusion er derfor, at der i de første cirka 11 år efter grundskolen i gennemsnit sker en markant forbedring i de unges læsefærdigheder – primært som følge af, at mange gennemfører uddannelse ud over grundskolen. Vi kan ikke sige præcist, hvor meget læsefærdighederne er forbedret, og vi kan heller ikke vide, om der evt. er grupper, der har oplevet et absolut fald i deres læsefærdigheder.

Baggrunden for faldet i læsefærdighederne med stigende alder efter cirka 30-40 års-alderen er langt fra fyldestgørende belyst i forskningen. En mulig forklaring kunne være en generationseffekt, især den omstændighed, at uddannelsesniveaueet gennem adskillige årtier har været stigende. Det vil i sig selv trække i retning af, at ældre vil have ringere læsefærdigheder end yngre i dag. Problemstillingen ligger uden for denne artikels tema, men det kan nævnes, at udenlandske undersøgelser tyder på, at faldet i læsefærdigheder over en vis alder er noget, der (i gennemsnit) sker i de enkelte personers liv (Green & Riddell, 2013; Desjardins & Warnke, 2012). Kurven i figur 3 må derfor antages at give et simplificeret billede både af forskelle i læsefærdigheder mellem aldersgrupper på et givet tidspunkt og af udviklingen i læsefærdigheder over livsforløbet.

Konklusion og perspektiv

Læsefærdigheder har betydning for unges muligheder for at klare sig i forhold til uddannelse, arbejdsmarked og andre sociale sammenhænge. Derfor er det interessant, at ikke bare grundskolen, men også fortsat uddannelse og livet efter grundskolen har betydning for læsefærdighederne i 27-års-alderen.

Der er en klar sammenhæng mellem læsefærdigheder i 15-års-alderen, og hvor

godt de unge klarer sig sidenhen. Bedre læsefærdigheder betyder større chance for at få en uddannelse, navnlig en videregående uddannelse, og mindre risiko for at komme på langvarig overførselsindkomst mv., hvilket igen påvirker læsefærdighederne i positiv retning. Undersøgelsen antyder dermed eksistensen af henholdsvis ”gode cirkler” og ”onde cirkler” i de unges liv og udvikling af læsefærdigheder.

Resultaterne understreger betydningen af en god grundskole, som også synes at have en langsigtet sammenhæng med læsefærdigheder (jf. også Gustafsson, 2016). Resultaterne tyder også på, at lange perioder med inaktivitet i de unge år har negativ betydning for læsefærdighederne.

Resultaterne understreger betydningen af en god grundskole, som også synes at have en langsigtet sammenhæng med læsefærdigheder

Samtidig bør det fremhæves, at de unges skæbne ikke er forudbestemt af social baggrund, skolepræstationer og færdigheder i 15-års-alderen. Undersøgelsens resultater er statistiske sammenhænge med adskillige undtagelser.

For eksempel gennemfører mange af eleverne med de ringeste læsefærdigheder i 15-års-alderen en uddannelse: Over 45 pct. en erhvervsuddannelse og cirka 20 pct. en videregående uddannelse. Risikoen for at modtage overførselsindkomst mv. er som nævnt klart stigende med faldende læsefærdigheder, men over halvdelen af dem på det laveste PISA-læseniveau har ikke modtaget langvarig overførselsindkomst mv. Og en mindre gruppe af dem på det højeste PISA 2000-niveau har faktisk gjort det.

Det understreger potentialet i de unges aktive valg samt mulighederne for og nødvendigheden af gennem uddannelses-, social- og beskæftigelsespolitik at påvirke de unges liv og færdigheder i en gunstig retning.

Referencer

Andersen, A. M., Egelund, N., Jensen, T. P., Krone, M., Lindenskov, L., & Mejding, J. (2001). *Forventninger og færdigheder – danske unge i en international sammenligning*. København: AKF, Danmarks Pædagogiske Universitet, Socialforskningsinstituttet.

Desjardins, R., & Warnke, A. J. (2012). *Ageing and Skills: A Review and Analysis of Skill Gain and Skill Loss over the Life Span and Over Time* (OECD Education Working Papers No. 72). Paris: OECD.

Green, D. A., & Riddell, W. C. (2013). Ageing and literacy skills: Evidence from Canada, Norway and the United States. *Labour Economics*, 22, 16–29.

Gustafsson, J.-E. (2016). Lasting effects of quality of schooling: Evidence from PISA and PIAAC. *Intelligence*, 57, 66–72.

OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from the OECD Programme for International Student Assessment (PISA) 2000*. Paris: OECD.

OECD. (2003). *Literacy Skills for the World of Tomorrow. Further Results from PISA 2000*. Paris: OECD.

OECD (2013a): *OECD Skills Outlook 2013. First Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD

OECD (2013b): *The Survey of Adult Skills. Reader's Companion*. Paris: OECD

Rosdahl, A. (2014). *Fra 15 år til 27 år. PISA-2000 eleverne i 2011/12*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Rapport 14:13. 160 sider. Køb/download: www.vive.dk.

Rosdahl, A., Fridberg, T., Jakobsen, V., & Jørgensen, M. (2013). *Færdigheder i læsning, regning og problemløsning med IT i Danmark*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Rapport 13:28. Køb/download: www.vive.dk.